

ӘОЖ 911.333

ҒТАХР 06.52.41

DOI 10.37238/2960-1371.2960-138X.2025.100(4).185

Ходжанова Б.Х., Жармаганбетова Н.С.

**М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті,
Орал, Қазақстан**

***Корреспондент-авторы: Hodzhanova.b@mail.ru**

E-mail: Hodzhanova.b@mail.ru, arzamas_10@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ЭСТОНИЯ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ

Аңдатпа. Аталған мақалада Эстония мемлекетінің кеңес одағы ыдырағаннан кейінгі, яғни қазіргі таңдағы әлеуметтік-экономикалық даму жағдайына сипаттама беріледі. Мақала барысында елдің физика-географиялық орналасуы, елдің экономикалық дамуының басты факторы болып саналатын, ТТК кешендері (жер бедері, климаты, су жүйелерінің таралуы, топырағы және өсімдіктер мен жануарлар әлемі) жайлы мәліметтер берілген.

Мақаланың мақсаты эстон халқының орналасуы, өзіндік этностық белгілері – тілі мен ділі, таным-түсінігі, ой-санасы, мінез-құлқы, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, тұрмыс-тіршілігі сияқты т.б. Ауыл және қала халқының орналасу заңдылықтары жайлы айтылған.

Сонымен қатар пайдалы қазбаларының табиғи ерекшелігіне байланысты қалыптасуы және осыған орай өнеркәсіп орындарының орналасуы, шығарылған өнімдерінің ел экономикасындағы маңыздылығы жайлы мәлімет берілген. Импорт пен экспорт үлесінің ел экономикасының дамуындағы маңыздылығына тоқталған.

Табиғи ерекшелігіне байланысты өнеркәсіп орындарының орналасуы да ерекше, Эстония мемлекеті сирек және жерде сирек кездесетін металдарды Еуропадағы ірі өндірушілердің бірі болып табылатын Silmet зауыты жұмыс жасауда. Ол 1946 жылы уран оксидін алу мақсатында диктионемді тақтатасты қайта өңдеу бойынша металлургиялық зауыт болатын. 1997 жылы кәсіпорын жекешелендірілді және 2011 жылдан бастап американдық Molycorp Silmet концернінің меншігі болып табылады. Қазіргі уақытта SILMET тантал мен ниобий өндірісі бойынша әлемде жетекші орында, ал неодим өндірісі бойынша - Қытайдан кейін әлемде екінші орында тұр.

Кілт сөздер: Эстония Республикасы; физикалық-географиялық орналасу; ауыл шаруашылығы; халықтың орналасуы; өнеркәсіп орындары; көлік кешені.

Kipicne

Эстония Республикасының аумағы: 45,2 мың км². Халқы: 1,3 миллион адам (2019ж). Астанасы: Таллин (445 мың адам (2020ж)).

Мемлекеттік құрылымы, 1992 жылғы Конституцияға сәйкес ел парламенттік республика болып табылады. Заң шығарушы билік 101 депутаттан тұратын бір палаталы парламенттің Мемлекеттік жиналысына (ригиког) тиесілі. Парламент 4 жыл мерзімге сайланады. 18 жасқа толған Эстония Республикасының барлық қабілетті азаматтары сайлауға қатысуға құқылы.

Мемлекет басшысы Президентті Парламент депутаттары 5 жылға сайлайды. Үкіметті парламенттік сайлауда жеңіске жеткен партияның жетекшісі немесе парламенттік коалицияның жетекшісі болып табылатын премьер-министр басқарады. Министрлер кабинетін президент бекітеді.

Эстонияның әкімшілік-аумақтық бөлінісі. Ел ақсақалдар басқаратын 15 уезге (маакондалар) бөлінеді. Уездер 226 жергілікті өзін-өзі басқару бірлігіне бөлінеді, оның 33-і қалалық және 193-і болыстық.

Мемлекеттік мереке: 24 ақпан Тәуелсіздік күні. Ұлттық валюта: еуро. Мемлекеттік тіл: эстон.

1991 жылдан бастап БҰҰ-ға мүше, сонымен қатар ЮНЕСКО, ДДҰ, ФЛО, МАГАТЭ, ХВҚ, ЕҚЫҰ, ЕО, ДСҰ және т. б. 2004 жылдың сәуірінде Эстония НАТО-ға мүше болды, 2004 жылдың мамырында ЕО құрамына кірді.

Эстония Еуропаның солтүстік-шығыс бөлігінде, Балтық теңізі жағалауында орналасқан. Көптеген аралдарының болуы, Эстония ең ұзын жағалауға ие болып отыр. Эстонияның бүкіл жағалау сызығының ұзындығы аралдармен бірге 3400 км-ге жетеді. Аралдар ел аумағының 1/10 бөлігін құрайды. Олардың ішіндегі ең үлкені-Хиумаа және Сааремаа.

Елдің жағалауы батыста Балтық теңізінің суларымен, оңтүстік-батысында Рига шығанағымен, солтүстігінде Фин шығанағымен шайылып жатыр. Көптеген бұғаздар Муху (Moonsund) деп аталады. Елдің жағалаулары таяз (Фин шығанағында тереңдігі 130 м-ге дейін, Рига шығанағында 53 м) теңіз кемелері үшін ыңғайлы айлақтар (Таллин шығанағы және т.б.) тек батыс және фин жағалаулары болып отыр. Таллин шығанағы орта есеппен бір жарым айға ғана мұзбен жабылады.

Шығыста Эстония Ресеймен, оңтүстігінде Латвиямен шектеседі. Латвиямен мемлекеттік шекара Валка-Валга қалалары арқылы өтеді. Ресейдің шекаралас бөліктері - Псков облысының Гдовский, Псков және Печора аудандарымен бөлінген.

Эстония орыс жазығының батысында орналасқан. Эстония жер бедеріне төрттік кезеңдегі мұз басу барысында мореналар, друмлиндердің қалыптасуына зор әсерін тигізді. Елдің солтүстігінде силур кезеңінде қалыптасқан әктастар, теңізге (глинт) тіке құлаған аласа үстірт құрайды. Эстонияның ең биік географиялық нүктесі Суур Мунамяги төбесі 318 м биіктікте орналасқан.

Теңіздік ылғалды климат, жауын-шашынның аумаққа таралуында айырмашылықтар бар. Ең көп мөлшері төбелерде, жер бедері биік аумақтарда 700 мм-ге дейінгі түседі. қаңтардың орташа температурасы

-2,5°C, шілденің ортасы +16,3°C қар жамылғысы жылына 70 -130 күнге дейін жатады, қар жамылғысының қалыңдығы 35 см-ден аспайды. Жауын-

шашынның молдығы, ауа ылғалдылығының жоғарылауы көптеген аумақтардың батпақтануына ықпал етеді.

Су ресурстарына келетін болсақ, негізгі өзендері – Нарва, Пярну, Педжа, Эмажогги. Өзен сулары үш бассейнге бөлінеді: Фин шығанағы, Рига шығанағы және Балтық теңізі Нарва өзені арқылы Чуд көлімен байланысып жатыр. Негізгі су алабы Пандивер тауынан өтеді. Өзендер қысқа, бірақ ағыны толық.

Өзендер ішінара сумен жабдықтау үшін пайдаланылады. Гидроэнергетикалық әлеует Фин шығанағы бассейнінің өзендерінде ғана елеулі. Олардың ішінен Нарва бөлінеді, оған гидроэнергетикалық қорлардың жартысынан астамы тиесілі. Көлдер ел аумағының 6,1% -ын алып жатыр. Ең үлкен Пейпси (Чуд көлінде). Оның ауданы 3566 км², оның ішінде Эстония аумағына 1616 км² тиеселі.

Топырақ және өсімдіктер. Ең көп таралғаны аралас ормандардың шымтезекті-күлгін топырақтары. Топырақтың бұл түрі зығыр, сұр дәнді және мал азықтық дақылдарды өсіруге қолайлы. Елдің солтүстік-батыс және батыс бөліктерінде және Сааремаа және Хиуумаа аралдарында сазды-карбонатты және батпақты топырақтар. Ең жақсы топырақтар - бұл Пандивер тауы мен елдің орталық бөлігін алып жатқан шайылған және әкті топырақ. Олар бидай өсіруге жарамды.

Эстония аралас ормандар аймағында орналасқан. Оның аумағының 51% орманмен қамтылған. Ормандарды иеленуге жеке меншіктің, муниципалдық және мемлекеттік меншіктің үш түрі бар. Ағаш тұқымдарынан қарағай, канада шыршасы, қайың, көктерек неғұрлым кең таралған. Неғұрлым ірі орман алқаптары елдің солтүстік-шығыс және оңтүстік-батыс бөліктерінде сақталған. Орманды қорғау бағдарламасы жолға қойылған, сондықтан орман алып жатқан аумақтар ауқымы көбеюде. Аумақтың шамамен 21% -ын батпақ құрайды. Түбірлі батпақтар басым. Жоғарғы батпақтар шымтезектің едәуір қорларымен ерекшеленеді.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар. Табиғат қорғау аймақтары ел аумағының 18% алып жатыр. Эстония ұлттық парктер құрылған КСРО-ның алғашқы республикаларының бірі болды. Қазіргі уақытта елдің солтүстік-шығыс бөлігінде осындай бес саябақ жұмыс істейді. 158 табиғи қорық пен 152 табиғи парктің орны ерекше. Алайда, олар көлемі жағынан өте шағын, кейде қалалық парктің алаңына сәйкес келеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей Эстонияның халық саны ХХІ ғасырдың үшінші онжылдығының басында 1,3 млн адамды құрады. Қазіргі уақытта елдің маңызды демографиялық проблемасы халық санының қысқаруы болып табылады. 1992 жылдан бастап 2019 жылға дейін елдің депопуляциясы байқалады, оған жаппай көшіп кету және теріс табиғи өсім себеп болды. Өлімнің бала туудан басым болуынан туындаған халықтың табиғи азаюы 1991 жылдан басталды, Егер 1991 жылы ол 0,2% -ды құраса, 1994 жылы 5,5% -ды құрады.

Кеңестік кезеңнің ең көп буыны зейнеткерлікке шығуы, оның орнына демографиялық дағдарыс пен туудың ең төмен деңгейі келеді. Оның негізгі себептері, 2010 жылдардың ортасында халық санының өсу үрдісі 0,4% құрады, алайда табиғи өсім есебінен емес, көші-қон ағынының өсуі есебінен болды.

Көшіп-кону есебінен тұрғындардың айтарлықтай қысқаруы, еңбек ресурстарының тапшылығына себеп болып отыр[1].

Жыл сайын Эстонияға еңбек етуге орташа есеппен 40 мың адам келеді. Эстонияда қысқа мерзімге тіркелген жұмысшылардың арасында Украина тұрғындары ерекшеленеді, олардың үлесі жалпы ағымда өсуде, мысалы, 2018 жылы олар барлық гастарбайтерлердің шамамен 80% -ын құрады.

Ерлердің орташа өмір сүру ұзақтығы - 68 жас, әйелдердің - 79 жас. Тарихи даму процесінде Эстония халқының этникалық құрамының едәуір өзгерістері орын алды, ондағы эстондар үлесінің қысқаруы, орыстар үлесінің ұлғаюы байқалды. Қазіргі уақытта Эстония халқының этникалық құрылымы өзгерді.

1 кесте - Эстонияның ұлттық құрамы (1989 және 2016 ж этникалық құрамындағы өзгерістер)

	Ұлттар	1989 жыл	2016 жыл
1	Эстондар	61,5%	69%
2	Орыстар	30,3%	25%
3	Украиндар	3,1%	1,7%
4	Беларустар	1,8%	1%
5	Финдер	1,1%	0,6-0,8%

Эстониялықтар тіл белгісі бойынша орал-юкагир жанұясына, фин-угор тобына жатады.

Эстонияда тұратын шағын халықтарға Ресей шекарасына іргелес аудандарда тұратын кіші фин-угор халқы сету (сето, псковтағы шағын чуда халқы) жатады. Сетумаа халқы тұратын тарихи облыс. Эстониядағы сету саны 10 мың адам. Халық санағы кезінде өздерін әдетте эстондықтар немесе орыстар деп жазатын. Сету халқының, эстониялық лютерандардан айырмашылығы, православие болып табылады. Қазіргі Эстонияның өткір проблемасы орыс тілді халықтың жағдайы болып табылады.

Қала халқы 67,6% құрайды. Эстон заңнамасы бойынша қала мәртебесіне 8 мыңнан астам тұрғыны бар елді мекен ие. Бұл мәртебеге 47 қаланың 16-сы ғана сәйкес келеді. Іс жүзінде саны 1 мың адамға дейінгі елді мекендер қалалар болып есептеледі. Таллин 444,5, Тарту - 93,3, Нарва - 56,0, Пярну 50,6, Кохтла-Ярве 33,7 мың адам ірі қалалар болып саналады. Олар өз айналасында қалалық агломерацияларды қалыптастырады.

Таллин ел астанасы моноорталық агломерация болып саналады, Таллиннен басқа Маарду, Кейл, Рапла, Сауэ, Палдиски, Кехра және Локс қалаларын және т.б. Таллин Эстонияның астанасы, оның саяси, ғылыми, экономикалық және мәдени орталығы.

Қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық жағдайы.

Тәуелсіздік алғаннан кейін эстон экономикасы дамудың бірнеше кезеңінен өтті. 1990 жылдардың басы кеңес дәуірінде құрылған экономиканың күйреуімен атап өтіледі. 1992 жылы өнеркәсіп өндірісі 30% -дан астамға қысқарды, инфляция 1000% -дан астамды құрады, отын бағасы жүз есе өсті. 1991 жылы меншік реформасының негіздері туралы заң қабылданды, оның негізгі қағидаттары:

- заңды жолмен иеліктен шығарылған мүлікке өтемақы;
- мемлекеттік және муниципалдық мүлікті жекешелендіру;
- мемлекеттік мүлікті муниципалдандыру.

Үлкен жекешелендіру ірі кәсіпорындарды сатуға қатысты болды. 1995 жылдан 2001 жылға дейін оларды жаппай жекешелендіру жүргізілді. Эстония бұрынғы КСРО-ның меншікті мемлекет иелігінен алу кезінде ірі және орта өнеркәсіп кәсіпорындарының 70% жуығы шетелдік иелеріне сатылған жалғыз республикасы болып шықты. Экономиканы жекешелендіру және ырықтандыру дәрежесі бойынша Эстония батыста бұрынғы Одақ республикалары мен Орталық және Шығыс Еуропа елдері арасында анағұрлым табысты елдердің бірі ретінде қарастырылады. Рентабельді емес кәсіпорындарды тарату саясаты мемлекеттік бюджетке түсімдердің жоғары деңгейін қамтамасыз етті. Эстония Экономикалық еркіндік индексіде «еркін» экономика мәртебесін алған бұрынғы одақтас республикалардың алғашқысы болды. Реформалар басталғаннан бері экономикалық өсім жылына орта есеппен 6% -ды құрады, 2006 жылы шамамен 12% -ға жетті.

БҰҰ адами даму индексі бойынша ел дамыған елдер тобына кірді, денсаулық сақтау және зейнетақы жүйесін реформалау сияқты бірнеше әлеуметтік реформалар жүргізілді. 1998 жылғы банк дағдарысы (ресейлік дефолттан туындаған) жергілікті банктердің толық жойылуына және елдің бүкіл қаржы жүйесінің екі швед және екі фин банкінің қолына өтуіне әкеп соқты. 2002 жылдан бастап шетелдік банктер тарапынан ипотекалық және өндірістік кредит беру негізінде Эстония экономикасының өрлеуі байқалды.

2009 жылдың аяғында дағдарыстан шығу жолы және ЖІӨ-нің жыл сайынғы өсімі байқалды. Қазіргі уақытта экономиканы дамыту проблемаларына мыналарды жатқызуға болады: ЕО-дан инвестициялардың қысқаруы. ЕО-ның осы жеті жылдық бюджетінің қолданылуы барысында Эстония Еуроодақтың құрылымдық және инвестициялық қорларынан жыл сайын шамамен 630 млн еуро алды. 2021 жылдан бастап ЕО-да жаңа қаржы кезеңі басталады, оның ішінде ЕО-дан дотациялар 40% -ға дейін артады деп күтілуде. Екінші фактор Ресей транзитінің айтарлықтай қысқаруы болады. Оң факторлардың қатарына Эстонияның мемлекеттік сыртқы борышы ЕО елдерімен салыстырғанда айтарлықтай төмен болып қалғанын жатқызуға болады (2019 жылдың қорытындысы бойынша ол ЖІӨ-нің 21% -ын құрады). Абсолюттік санда бұл 3,4 млрд еуро. Тәуелсіздік жылдарында Эстония экономикасының құрылымы айтарлықтай өзгерді (2-кесте) [1].

Қызмет көрсету саласы жетекші болды. Эстонияның қызмет көрсету секторында жұмыс күшінің 60% -дан астамы жұмыс істейді. Онда қонақ үй қызметтері мен сауда, құрылыс дамыған. Кестеден көрініп тұрғандай, өндірістік сектордың үлесі айтарлықтай қысқарды.

2 кесте - Эстония экономикасының құрылымы (1990-2018 жылдар % есебімен).

Салалар	1990	2000	2010	2018
Ауыл шаруашылығы	17,0	4,8	3,2	2,6
Өнеркәсіп	39,5	21,9	22,1	20,9
Құрылыс	7,2	5,9	5,9	6,0
Сауда	8,0	14,2	13,3	14,3
Транспорт	6,3	15,7	14,2	13,6
Қызмет көрсету	22,0	37,5	41,3	42,6

Дереккөз: Эстония статистика департаменті

Отын-энергетика кешені. Эстония энергетикасының ерекшелігі жанғыш тақтатастардың орасан зор рөлі болып табылады, олардың базасында электр энергиясының басым бөлігі өндіріледі. Энергетикалық кешеннің негізі кеңес кезеңінде салынған Эстония және Балтық екі ірі тақтатас жылу электр станциялары болып табылады. 2016 жылы іске қосылған Аувердегі жаңа электр станциясы да, тақтатас отынын жағу технологиясын пайдаланады. Электр энергиясын өндіру көлемі 11 млрд кВт-сағ (2017) құрайды, оның 80% -ын тақтатас станциялары береді. Эстон ГРЭС-інің қуаты - 1615 МВт, Балтық - 765 МВт, Аувердегі станцияның қуаты - 300 МВт. Тақтатас энергетикасы қиын экологиялық ахуал туғызып отыр. Ол атмосфераны көмірқышқыл газымен айтарлықтай ластайтын көз. Жағылған тақтатастар 46% -ға дейін күл шығарады, электр станциялары жылына 4,5 млн тоннаға жуық күл шығарып отыр. Париж климаттық келісімінің шарттарына сәйкес ЕО, Эстониядан 2030 жылға қарай парниктік газдар шығаруды күрт қысқартуды, ал 2050 жылға қарай нөлге дейін азайтуды талап етіп отыр. Таллин ЖЭС, Кохтла-Ярвадағы ЖЭС, Ресейлік табиғи газбен жұмыс істейтін жылу электр станцияларынан анағұрлым маңызды болып отыр.

Нарва СЭС-і Ленинград облысының Ивангород қаласындағы Нарва өзенінде бөгетінде орналасқан, СЭС қуаты - 125 МВт, орташа жылдық өндіру - 640 млн кВт-сағ.

Қазіргі уақытта Эстонияның электр энергиясымен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі 110% -ды құрайды. Литвадағы Игналин атом электр станциясы жабылғаннан кейін эстон электр энергиясының Латвия мен Литваға экспорты айтарлықтай өсті. Электр энергиясын тұтыну мен өндірісті теңгерімдеу үшін Эстония Финляндия мен арасында екі су асты кабелі салынған. 700 кВ әуе ЭБЖ елдің энергия жүйесін Латвиямен байланыстырады. Эстонияда электр энергиясының бағасы Балтық жағалауының басқа елдерімен салыстырғанда төмен, бұл артық экспорттауға мүмкіндік береді.

Тақтатас станцияларының жұмысынан туындаған экологиялық проблеманың өткірлігі энергияның баламалы көздерін неғұрлым жылдам дамыту міндетін қояды. Мемлекет қаражатты «жасыл энергетикаға» инвестициялайды.

Елде жел парктері салынууда. Эстонияның түрлі өңірлерінде барлығы 150-ге жуық жел диірмені орнатылған, олардың жалпы қуаты - 302 МВт. [1].

Жылу станцияларын қамтамасыз ету үшін биоотынды пайдалану жобалары әзірленуде. Бірқатар жаңа жобалар, атап айтқанда, Рига шығанағындағы жел генераторларының теңіз паркін іске қосу жоспарлануда.

Баламалы көздер тақтатас энергетикасын алмастыра алмайды, сондықтан келешекте электр энергиясының тапшылығын шешудің көптеген нұсқаларын қарастыру қажет.

Өнеркәсіп үлесіне Эстония ЖІӨ-нің 20,8% -ы тиесілі. Ол бірқатар салалардан тұрады. Өңдеу өнеркәсібінің жетекші саласы - машина жасау, ағаш өңдеу және қағаз, тамақ, химия, металл өңдеу, жеңіл өнеркәсіп болып отыр. Машина жасау және металл өңдеу өнеркәсібі 15 жылдан бері өте жылдам дамып келеді, негізінен заманауи бағыттар есебінен: коммуникациялық құрал-жабдықтар, баспа платалары, чиптер өндірісі. Бұл ретте жеңіл өнеркәсіптегі өндіріс көлемі қысқаруда. Өзгерістер жұмыс күшінің қымбаттауына, қызметкерлердің кәсіби біліктілігінің өсуіне, сондай-ақ инвестициялардың бағытталуына негізделген.

3 кесте – Эстонияның өңдеу өнеркәсібінің жетекші салалары (% есебімен).

№	Өңдеу өнеркәсіптері	Өнім көлемі % есебімен
1	Машина жасау өнеркәсібі	22,5
2	Ағаш өңдеу және қағаз өнеркәсібі	20
3	Тамақ өнеркәсібі	16,5
4	Химия өнеркәсібі	11
5	Металл өңдеу өнеркәсібі	11
6	Жеңіл өнеркәсібі	8

Химия өнеркәсібі 60 кәсіпорыннан тұрады, оның 14-інде қызметкерлер саны 50 адамнан асады және саланың жалпы өнімі құнының 77,2% -ын береді. Елдің солтүстік-шығысындағы жанғыш тақтатас кен орындарының базасында кеңес дәуірінде қалыптасқан бірегей жанғыш тақтатас химиялық кешен жетекші орын алады. Кешен тақтатас өндіруден бастап оларды қайта өңдеудің әртүрлі өнімдерін шығаруға дейінгі өндірістердің технологиялық тізбесін қамтиды. 2018 жылы өндірістің жалпы көлемі шамамен 16 млн тоннаға жетті. Қазіргі уақытқа дейін жұмыс істеп тұрған ең ірі тақтатас химия комбинаттары (Viru Keemia Grupp - VKG) Кохтла-Ярве және Кивиылда орналасқан. Олар фенолдар, бояғыштар және синтетикалық дизель отынын өндіреді. Өндірісте ерекше орынды танкерлерді тазалау үшін, флоттағы кеме қозғалтқыштары үшін отын ретінде қолданылатын тақтатас майы алады. Перспективалық бағыт - болашақта тақтатас бензинін алу үшін пайдалану. 2011-2015 жылдар кезеңінде өндірісті ұлғайту үшін жаңа тақтатас

зауыттары салынды. Тақтатас зауыттары құратын ортаның ластану проблемасын шешу үшін май тазартатын жаңа зауыт (Eesti Energia мемлекеттік концерні мен VKG жеке компаниясының бірлескен кәсіпорны) салу туралы шешім қабылданды.

«Нитроферт» АҚ - 1969 жылы Ресейдің табиғи газында құрылған Эстониядағы жалғыз азотты тыңайтқыш өндіруші орны. Тәуелсіздік жылдары кәсіпорын меншік иелерін ауыстырудың, өндірісті тоқтатудың күрделі жолынан өтті. Қазір OSTCHEM холдингінің бір бөлігі болып табылады.

Машина жасау. Машина жасауда посткеңестік кезеңде анағұрлым күшті өзгерістер болды. Одақтық маңызы бар ірі кәсіпорындар толығымен жойылды немесе көптеген ұсақ цехтарға ыдырады. Алайда, қазіргі уақытта да барлық өнеркәсіп өнімі құнының 22,5% -нан сәл астамын бере отырып, сала өнеркәсіп құрылымында жетекші болып қалуда. Жұмыспен қамтылғандар саны бойынша 50-100 адамға дейінгі кәсіпорындар басым. Бірақ 1000 және одан да көп адам жұмыспен қамтылған ірі кәсіпорындар да бар.

Оларға Балтық кеме жөндеу зауытының базасында құрылған, кемелерді жөндеуге маманданған BLRT Grupp концернін жатқызуға болады. BLRT Grupp - Эстонияның ең ірі экспорттаушыларының бірі. Ericsson Eesti AS- зауыты ұялы байланыс желілері үшін жабдықтарды құрастырумен айналысады. Онда 1200-ден астам адам жұмыс істейді.

Машина жасау кәсіпорындарының мамандануы бірқатар факторлармен айқындалады: жоғары білікті кадрлардың, жұмысшылардың да, мамандардың да болуы; ЕО елдері тарапынан эстондық кәсіпорындардың өніміне қажеттіліктер.

Салада электротехника мен электроника, автомобильдерге арналған компоненттер және т.б. шығаратын көптеген шағын кәсіпорындар жұмыс істейді. Перспективалы бағыттардың бірі - жаңа, прогрессивті технологияларды дамыту. Электрондық мемлекет тұжырымдамасы IT-саласының жылдам дамуына ықпал етеді. Дәл осы Эстонияда Skype бейнебайланыс сервисі, Transfer Wise ақша аудару жүйесі пайда болды.

Машина жасау өнімі күрделене түсуде. Мысалы, Elcoteq фин концернінің зауыты Таллинде Nokia және Ericsson сияқты әлемнің жетекші брендтерінің тапсырыстары бойынша радиоэлектроника мен ұялы телефондарды құрастыруды ұйымдастырды. Бірақ неғұрлым кооперацияланған сала ретінде ол дағдарысқа өте сезімтал [1].

Эстонияның металлургия өнеркәсібі сирек және жерде сирек кездесетін металдарды Еуропадағы ірі өндірушілердің бірі болып табылатын Silmet зауытынан тұрады. 1946 жылы уран оксидін алу мақсатында диктионемді тақтатасты қайта өңдеу бойынша металлургиялық зауыт құрылды. Оларды өндіру 1989 жылы тоқтатылды, зауыт сирек кездесетін металдарды өңдеуге мамандана бастады. 1997 жылы кәсіпорын жекешелендірілді және 2011 жылдан бастап американдық Molycorp Silmet концернінің меншігі болып табылады.

Қазіргі уақытта SILMET тантал мен ниобий өндірісі бойынша әлемде жетекші орында, ал неодим өндірісі бойынша - Қытайдан кейін әлемде екінші орында.

Өндіріске арналған шикізат АҚШ кеніштерінен және Кола түбегінен жеткізіледі. 2000 жылдардың басында қуаты 500 мың тоннаға дейінгі болат прокатты мырыштау кешені салынды, Қазіргі уақытта ол әлемдегі ірі Arcelor Mittal (Мугуга) металлургиялық концерніне кіреді.

АО Ecometal 1999 жылы Эстонияда пайдаланылған қорғасын-қышқыл аккумуляторларын қайта өңдеу жөніндегі Еуропалық Одақтың барлық нормативтік талаптарына сәйкес келетін қазіргі заманғы зауыт (Силламяэ) құру мақсатында құрылды.

Ағаш өңдеу өнеркәсібі барынша серпінді дамып келе жатқан салаларға жатады. Бұл туралы жұмысшылар санының күрт көбеюі бойынша айтуға болады - 1991 жылы онда 6,5 мың адам, 2016 жылы 20 мың адам жұмыс істеді. Өсім ЕО елдерінің сала өніміне қажеттіліктеріне байланысты. Қылқан жапырақты ағаш материалдары, ДСП және ДВП панельдері, жиналатын ағаш үйлер, құрылыс бөлшектері мен жиһаздар неғұрлым сұранысқа ие. Бұл өнімнің басым бөлігі Финляндияға, Швецияға, Норвегияға, Германияға және Ұлыбританияға экспортталады. Құрастырмалы ағаш құрылыстарын жеткізу бойынша Эстония АҚШ пен Қытайдан кейін әлемдік ірі экспорттаушылардың үштігіне кірді.

Эстонияның қағаз өнеркәсібінде 60 кәсіпорын жұмыс істейді, оның екеуі - Кунда қаласындағы AS Estonian Cell және Кехра қаласындағы Horizon Tselluloosi ja Paber AS - қағаз бен картон шығарады, сатудан түскен табыстың үштен екісінен астамын қамтамасыз етеді. Ағаш өңдеу саласындағы маңызды сектор қазандықтар үшін отын болып табылатын ағаш қалдықтарын өндіру болып табылады.

Тамақ өнеркәсібі ел өнеркәсібінің дәстүрлі саласы болып табылады. Тарихи тұрғыдан оның дамуы сүтті мал шаруашылығындағы ауыл шаруашылығын мамандандыруға байланысты болды. Сала көптеген өндірістерден тұрды, бірақ олардың арасында сүт өнімдері басты орында. Ресей империясының құрамында болған кезеңде эстониялық сүт өнімдері Петербургке, ал кеңес уақытында Одақтың көптеген аудандарына жеткізілетін [2].

Посткеңестік кезеңде сүт өнеркәсібі айтарлықтай өзгерді. Әрбір сүт кәсіпорны сапа, тазалық стандарттары және ЕО-да қабылданған басқа да көрсеткіштер бойынша міндетті сертификаттаудан өтті. Қазіргі уақытта саланың басты проблемасы өндірілген өнімді өткізу мүмкіндігі болып табылады. Негізгі тұтынушы әрдайым Ресей болды, бірақ РФ-ның қарсы экономикалық санкцияларына байланысты Ресейге экспорт тоқтап қалды. Эстония сүт бизнесінің төрттен бір бөлігінен айырылды. Экспорттағы сүт секторының үлесі 15% -ға дейін азайды (2017), 2000 жж. ол 30% -дан астам болды.

Қазіргі уақытта эстон сүті мен сүт өнімдерінің негізгі экспорттық нарығы ЕО елдері. Алайда өнімнің едәуір бөлігі сатылмаған күйінде қалып отыр. Экспорттың жаңа нарықтарын, ең алдымен Қытайды іздеу жүріп жатыр. Ірі ет өңдеу компаниясы HKScan Estonia AS посткеңестік дағдарыс жағдайында аман қалып, тіпті Балтық өңірінің ішінде іске асыру аясын кеңейте алды.

Эстония ірі балық өңдеуші және экспорттаушы болып табылады. Балық өнеркәсібі шикізаттың бірнеше тобын пайдаланады. Балтық теңізінде килька (70%) мен салака (29%) ұсталады. Осы екі түрге балық өңдеу көлемінің негізгі бөлігі 72%

тиесілі. Балықтың қалған бөлігі - Атлант мұхитынан ауланған ас шаяндары, теңіз алабұнқыры, камбала мен солтүстік макрурусы, сондай-ақ өзендерде ауланатын балық түрлері. Соңғы жылдары балықты су көздерінде арнайы өсіріп пайдаланыла бастады (аква мәдениет - қызғылт форель, тұқы, албырт және т.б.). Балықты қайта өңдеудің негізгі бағыттары - мұздатылған; тұздалған, кептірілген, терең мұздатылған және пісірілген балық өндірісі; консервілер өндірісі. Балық өңдеу тамақ өнеркәсібі өнімдері құнының оннан бір бөлігін құрайды, бірақ сала өнімдерінің экспортындағы балық үлесі 24% -ға жетеді (2017).

XXI ғасырдың басында **құрылыс** өндірісі қарқынды дамыды. Кунда қаласындағы жетекші цемент зауыты жаңғыртылды, көптеген жаңа кәсіпорындар құрылды. Үйдің шатырын жасайтын (черепица) өндірісі қарқынды дамып, жолға қойылды. Құрылысқа қажетті құрылыс химиясы (силикон, герметик, акрилдер және т.б.) өндірістерін құруға әкелді, бірақ көбінесе жергілікті тұтыну үшін [4].

Эстония экономикасындағы **жеңіл өнеркәсіптің** рөлі үнемі азаюда, бұл жетекші секторларда болған өзгерістерге байланысты. Ірі тоқыма кәсіпорны Кренгольм мануфактурасы (Kreenholm) 1990 жылдардың ортасында шведтер сатып алған, 2000 жылдардың басында банкрот болып, жұмысын тоқтатты.

Тігін саласында кәсіпорындардың көпшілігі 1990 жылдары арзан жұмыс күші есебінен өнімнің өзіндік құнының төмендігіне байланысты шетелдік кәсіпорындармен және фирмалармен мердігерлік шарттар бойынша жұмыс істеді. Қазіргі уақытта кейбір табысты кәсіпорындар өз өнімдерін өндіреді және басқа елдерде қосалқы мердігерлікті пайдаланады. Эстон сауда маркалары шетелде танымал (мысалы, Baltika, Silvano или Ilves). Бірақ тұтастай алғанда өндіріс көлемі қысқаруда, себебі шетелдік компанияларда жұмыс істеген немесе әлі де жұмыс істеп жатқан ұсақ кәсіпорындар Қытай, Үндістан, Пәкістан және басқа елдердің арзан өндірушілерімен бәсекелесе алмайды.

Көлік. Өзінің тиімді географиялық орналасуының арқасында Эстония солтүстік-оңтүстік және батыс-шығыс бағыттарындағы транзит аумағына, сондай-ақ көлік-логистика орталықтарын құру орнына айналды.

Көлік жүйесі теңіз, темір жол, автомобиль көлігі жақсы жолға қойылған. Ел шаруашылығында теңіз көлігі басты рөл атқарады. Эстонияда жыл бойы теңіз қатынасы бар, ол инфрақұрылымы дамыған қазіргі заманғы терең су порттарымен қамтамасыз етілген. Таллин теңіз порты - Балтық теңізіндегі ірі порттардың бірі мемлекеттік корпорация болып табылады, ол бес порттан тұрады: Ескі қала порты немесе Таллин жолаушы порты қаланың орталығында орналасқан - Балтық теңізінің неғұрлым көп жолаушылар порттарының бірі.

Мууга - Эстонияның ең ірі жүк порты, Таллиннен солтүстік-шығысқа қарай 13 км жерде орналасқан. 1986 жылы салынған, Эстонияның ең ірі және терең сулы жүк порты - әмбебап, Дания бұғазынан өтетін барлық кемелерді қабылдауға мүмкіндік береді.

Таллин портының жүк айналымы бәсекелес ресейлік «Усть-Луга» портының терминалдарын іске қосуға байланысты 2017 жылға қарай 9,9 млн тоннаға дейін қысқарды.

Эстонияның басқа порттары - Кунда (ағаш, цемент), Пярну (ағаш, шымтезек). Силламяэ порты Нарва шығанағының оңтүстік жағалауында орналасқан. Порт – ЕО-тың шығысдағы ең терең су порты. Жүк айналымының бестен бір бөлігі - ішкі жүктер: тақтатас майы, ағаштан тұрады. Силламяэ айлағында 2017 жылы шымтезек, астық өнімдері шамамен 8 млн тоннаны құрады [6].

Эстонияда сауда арқылы жүктерді ауыстырып тиеудің жиынтық көлемі Балтықтағы жетекші паром операторы- Tallink Grupp компаниясы бас кеңсесі болып табылады. Компания - Talink және Silja Line брендтерімен 6 желіге қызмет көрсететін 14 жолаушылар және жүк кемесіне қызмет көрсетеді. Жылдық жолаушылар ағыны - шамамен 10 млн адам.

Эстонияның **темір жол** желісін қалыптастыру 1870 жылдан бастау алады, темір жол Палдиски - Ревель - Нарва - Гатчина учаскелерін қамтыды. XIX ғасырдың аяғында Псков-Рига темір жолымен қосылған Тапа - Дерпт темір жол желісі ашылды. 1931 жылы Тарту - Печора және Эстония кең жолды темір жолының құрылысы аяқталды, ол КСРО-ның орталық өңірлерімен және Украинамен тікелей байланыстырды.

Темір жолдар өнеркәсіптік қалалар мен барлық дерлік аудан орталықтарын өзара байланыстырады. Ұзындығы 1200 шақырымға тең, оның 131 шақырымы ғана электрлендірілген (13,7%). Бүкіл темір жол желісінің жартысына дерлік ұзындығын елдің оңтүстік-батыс бөлігінде шоғырланған тар табанды жолдар құрайды. Хийумаа және Сааремаа аралдарында темір жол жоқ. Эстония темір жолы мемлекеттің меншігі болып табылады Посткеңестік кезеңнің басында тасымалданатын жүктердің 90% -ға жуығы транзиттік болды және Ресей Федерациясына тиесілі болды. Қазіргі уақытта транзит көлемі күрт қысқаруда [5].

Ауыл шаруашылығындағы реформалар 1989 жылдың аяғында басталды, жеке тұлғаларға ауыл шаруашылығы қызметін жүргізу үшін елу гектарға дейін жер алуға рұқсат беретін фермерлік шаруашылық туралы заң қабылданды. Жер мұраға қалдырылуы тиіс, бірақ сатып алынбауы немесе сатылмауы тиіс. 1993 жылға қарай Эстонияның егістік жерлерінің төрттен бірі фермерлік шаруашылықтардың меншігінде болды. Экономика мен меншік реформаларының нәтижесінде 1990 жж. Эстонияда колхоздар мен совхоздар жойылды, хуторлар мен кооперативтер (шаруашылық жүргізудің шағын нысандары) пайда болды. Шағын шаруашылықтардың тиімсіздігі жылжымайтын мүлікке салынатын жоғары салықпен (мемлекетке жылжымайтын мүлік құнының 0,5% -ы және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына - 0,3-тен 0,7% -ға дейін), отынға, тыңайтқыштарға, ауыл шаруашылығы техникасына жұмсалатын жоғары шығындармен, өнімді өткізудің қиындықтарымен байланысты.

Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығында еңбекшілердің 3% -дан азы жұмыс істейді, ауыл шаруашылығы өнімі ЖІӨ-нің 1,4% -дан сәл ғана астамын құрайды.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің құрылымында мал шаруашылығының үлесіне 47%, өсімдік шаруашылығының үлесіне - 41% тиесілі. Ауыл шаруашылығы қызметтері 12% құраған (2018). Ет-сүт бағытындағы мал шаруашылығы және

шошқа шаруашылығы ауыл шаруашылығының маманданған саласы болып табылады. Егін шаруашылығы Эстония аумағының 25% -ы алады.

Картоп, көкөніс, дәнді дақылдар (арпа, қара бидай, бидай), жем-шөп дақылдары өсіріледі.

Органикалық (экологиялық) ауыл шаруашылығы дамыды, оған 2018 жылы республиканың барлық ауыл шаруашылығы жерлерінің 21% -ы тиесілі болды (Еуропалық одақта Австриядан кейін екінші орын) [3].

Туризм Эстония экономикасының құрылымында маңызды рөл атқарады, оған елдің ЖІӨ құнының 8% -ы тиесілі. Эстония туризмнің, демалыстың, емдеудің көптеген түрлерін дамыту үшін әртүрлі мүмкіндіктермен ерекшеленеді.

Жұмсақ климат, әртүрлі ландшафттар, өзендер мен көлдердің көптігі, дегенмен салқын теңіз жағалауы. Еліміз әлемнің түкпір-түкпірінен келген туристерді қызықтыратын сәулет ескерткіштеріне, мұражайларға және басқа да көрікті жерлерге бай.

Туризм инфрақұрылымы жақсы ұйымдастырылған - қонақ үй шаруашылығы, түрлі тамақтану кәсіпорындарының желісі, кәдесыйлар өндірісі және т.б.

Ғылыми мақаланы жазу барысында математикалық, статистикалық, эмперикалық, салыстыру әдістерін қолдана отырып тақырып мазмұнын ашуға тырыстым.

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу нәтижелеріне көрсеткендей ел экономикасы өндірілетін өнімді сыртқа шығаруға (экспортқа) бағдарланған. 2016 жылы ЖІӨ-нің 85% -ға жуығы тауарлар мен қызметтер экспортына тиесілі болды. ЕО елдерінің үлесі экспорттың жалпы көлемінің 70% -ына және импорттың жалпы көлемінің 80% -ына жетеді (2018). Скандинавия елдерінің үлесі ерекше жоғары (Финляндияның және Швецияның экспорттағы мәні - тиісінше 15% және 17%) [2].

Эстон тауарларының едәуір бөлігі жақын көршілері - Латвия (8,7%) және Литва (5,6%) нарықтарына жеткізіледі. Эстонияның экспортталатын тауарларының ассортименті әртүрлі - тамақ өнімдерінен бастап электроникаға дейін. Машина жасау өнімі мен техникасы экспортқа шығаруда ең маңызды рөл атқарады, ағаш пен сүректен жасалған түрлі бұйымдар (қағазды, бөренелі үйлерді қоса алғанда) экспортталады. Металл өнімдері (жалпы экспорттың 4,5%), химиялық өнімдер (3,3%) және жеңіл өнеркәсіптің әртүрлі тауарлары (киім, аяқ киім - 2,3%).

Экспорт құрылымында соңғы жылдары тақтатас майы мен электр энергиясының үлесі өсті. Ресейдің ЕО санкцияларына жауап шаралары Эстонияның ауыл шаруашылығы және тамақ салаларына айтарлықтай зиян келтірді. Эстониядан Ресейге ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорты 2018 жылы 2014 жылмен салыстырғанда 70% -ға қысқарды

Электр машиналары мен жабдықтары, механикалық аспаптар, сондай-ақ көлік құралдары импортталады. Негізгі жеткізушілер Германия, Финляндия және РФ. Ресей отын және кейбір шикізат ресурстары бойынша маңызды серіктес болып табылады. Ресейдің импорттағы үлесі үнемі төмендеп келеді [3].

Ішкі айырмашылықтар. Эстония аумағы табиғи және экономикалық жағынан әркелкі. Солтүстік-Батыс, Солтүстік-Шығыс, Оңтүстік-Шығыс, Оңтүстік-Батыс, Батыс аудандарын атап өтуге болады.

Қорытынды

Өткен уақыт ішінде Эстония өз экономикасының дамуында айтарлықтай биіктерге жетті. Әсіресе, елеулі өсу 2000 жылдардың басымен және елдің ЕО-ға кіруімен байланысты болды. Бұл нарықтық басымдықтары айқын көрсетілген даму кезеңі болды.

ЕО-да болған жылдары ел экономикасы екі еседен астам өсті, еуропалық дотациялар есебінен әлеуметтік инфрақұрылым жақсарды, жолдар салынды, кәсіпкерлер класы пайда болды, экологиялық жағдай жақсарды. Қалпына келтірілді немесе жаңа кәсіпорындар пайда болды. 2008-2009 жылдардағы дағдарыс Эстония шаруашылығының негізгі салаларына қатты соққы берді. Жұмыссыздық 20% -ға дейін өсті, көптеген зауыттар жабылды.

Эстониядағы көрсеткіштердің айтарлықтай төмендеуі Ресейдің санкцияға қарсы әрекеттеріне байланысты болды. Мәселен, Ресейге ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорты 70% -ға қысқарды, Эстония арқылы тасымалдау көлемі 4 есе азайды.

Соңғы жылдары экономиканың нақты әлеуметтік бағдары, оны көтеру үшін мемлекеттік реттеуді пайдалану әрекеті байқалады. Халықтың қартаюы «зейнеткерлерге» және зейнеткерлерге арналған инфрақұрылымға едәуір инвестициялауды талап етеді.

Бірақ 2021-2027 жылдардың бюджеттік жеті жылдығында Еуроодақтың шығыс елдерінің экономикасына ақша құйылымы күрт төмендейді (40% -ға), сондықтан Эстония үшін бұл дамудың күрделі кезеңі болады деп болжам жасалынуда. ЕО басшылығы 2020 жылғы пандемияның салдарын жою үшін Одақ қорларына жарналарды (ЖІӨ-нің 2% -ға дейін) ұлғайтуды талап етеді. Еуродотацияларды болашақта қысқарту ғылым, білім және мәдениет, экологиялық проблемалар салаларына қатысты болады деп күтілуде.

Мемлекет экономикасын дамыту мақсатында, заң бойынша әзірленген ереже «Эстония-2035» стратегиясында қамтылған.

ӘДЕБИЕТ

[1] Бабурин В.Л., Гладкевич Г.И., Даньшин А.И., Ратанова М.П. Экономическая и социальная география стран ближнего зарубежья. Москва МГУ имени М.В. Ломоносова, ЛЕНАНД, 2021 г. – 437 с.

[2] Ратанова М.П., Бабурин В.Л., Гладкевич Г.И., Горлов В.И., Даньшин А.И. Экономическая и социальная география стран ближнего зарубежья. Москва ООО «Дрофа» 2004. – 571 с.

[3] Сергеева А.М., Терещенко Т.А., Бердыгулова Г.Е. Әлеуметтік, экономикалық және саяси географияға кіріспе 1-бөлім. – 2022. – 220 б.

[4] Сергеева А.М., Терещенко Т.А., Бердыгулова Г.Е. Әлеуметтік, экономикалық және саяси географияға кіріспе 2-бөлім. – 2022. – 160 б.

[5] Под редакцией И.А. Радионовой. Экономическая, социальная и политическая география: мир, регионы, страны. Москва 2008- 491 с.

[6] Шкирина А.И., Шувалов В.Е., Социально-экономическая география: традиции и современность. Москва-Смоленск 2009-345 с.

REFERENCES

- [1] Baburin V.L., G.I Gladkevich, A.I. Danshin, M.P. Ratanova. (2021). Ekonomicheskaya i sotsial'naya geografiya stran blizhnego zarubezh'ya [Economic and social geography of neighboring countries]. // LENAND, 437 [in Russian]
- [2] Ratanova M.P., Baburin V.L., Gladkevich G.I., Gorlov V.I., Danshin A.I., (2004). Ekonomicheskaya i social'naya geografiya stran blizhnego zarubezh'ya [Economic and social geography of neighboring countries]. // Moscow LLC "Drofa", 571 [in Russian]
- [3] Sergeeva A.M., Tereshchenko T.A., Berdygulova G.E. (2022) Әлеуметтік, экономикалық және саяси географияға кіріспе [Introduction to social, economic and political geography] 1-bөлім. // 220. [in Kazakh].
- [4] Sergeeva A.M., Tereshchenko T.A., Berdygulova G.E. (2022) Әлеуметтік, экономикалық және саяси географияға кіріспе [Introduction to social, economic and political geography] 2-bөлім. // 160. [in Kazakh].
- [5] Edited by I.A. Radionova. (2008) Ekonomicheskaya, social'naya i politecheskaya geografiya: mir, regiony, strany [Economic, social and political geography: world, regions, countries]. // Moscow, 491 [in Russian]
- [6] Shkirina A.I., Shuvalov V.E. 2009. Social'no-ekonomicheskaya geografiya: tradicii i sovremennost' [Socio-economic geography: traditions and modernity]. // Moscow-Smolensk, 345 [in Russian]

Ходжанова Б.Х., Жармаганбетова Н.С **СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЭСТОНСКОГО** **ГОСУДАРСТВА В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ**

Аннотация. В данной статье описывается социально-экономическое развитие Эстонского государства после распада Советского Союза, то есть на современном этапе. В ходе статьи рассматривается физико-географическое положение страны, а также представлены сведения о природно-территориальных комплексах (рельеф, климат, распределение водных систем, почвы, растительный и животный мир), так как они являются основными факторами экономического развития страны.

Рассматривается размещение населения, его этнические особенности — язык и менталитет, мировоззрение, сознание, характер, обычаи, традиции, образ жизни и т.д. Также освещаются закономерности размещения сельского и городского населения.

Кроме того, представлены сведения о формировании полезных ископаемых в соответствии с природными особенностями, размещении промышленных предприятий, их продукции и её значении для экономики страны. Раскрыта важность импорта и экспорта в развитии экономики.

В силу своей природной специфики уникальное расположение промышленных предприятий, в Эстонии действует завод Silmet, который является одним из крупнейших производителей редкоземельных и редкоземельных металлов в Европе. Это был металлургический завод по переработке диционемного сланца с целью получения оксида урана в 1946 году. В 1997 году предприятие было приватизировано и с 2011 года является собственностью американского концерна Molycorp Silmet. В настоящее время SILMET занимает лидирующие позиции в мире по производству тантала и ниобия, а по производству неодима - второе место в мире после Китая.

Ключевые слова: Эстонская Республика; физико-географическое положение; сельское хозяйство; размещение населения; промышленные предприятия; транспортный комплекс.

Hodzhanova Baldai, Zharmaganbetova Nursulu
SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE ESTONIAN
STATE DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Annotation. This article describes the socio-economic development of the Estonian state following the collapse of the Soviet Union, focusing on the current stage. The article examines the country's physical and geographical location and provides information about its natural-territorial complexes (relief, climate, distribution of water systems, soil, flora, and fauna), as these are key factors in the nation's economic development.

The article also explores the distribution of the population and its ethnic characteristics—language, mentality, worldview, consciousness, character, customs, traditions, and way of life. Patterns of rural and urban population settlement are also discussed.

In addition, the article presents data on the formation of mineral resources in accordance with natural features, the location of industrial enterprises, the importance of their production to the national economy, and the role of imports and exports in economic growth.

Special attention is given to the development of the transport system and the factors influencing its growth.

Due to its natural specificity and unique location of industrial enterprises, Estonia is home to the Silmet plant, which is one of the largest producers of rare earth elements and rare earth metals in Europe. It was originally a metallurgical plant established in 1946 for processing dictyonema shale to extract uranium oxide. In 1997, the enterprise was privatized, and since 2011 it has been owned by the American corporation Molycorp Silmet. Currently, SILMET holds leading positions worldwide in the production of tantalum and niobium, and ranks second globally after China in the production of neodymium.

Keywords: Republic of Estonia; physical and geographical location; agriculture; population distribution; industrial enterprises; transport system.